

Col·lapse; una teoria sobre la crisi ambiental

Ramon Alcoberro

La Conferència del Clima de Katowice (COP24) ha tornat a advertir dels perills del canvi climàtic i la Unió Europea vol acabar amb els cotxes de gasolina en 2050. Enguany ha arribat una tempesta tropical a Europa; els incendis han destruït bona part de Califòrnia i ha estat la tardor més plujosa dels darrers cent anys als Països Catalans. Fins i tot a La Meca han patit inundacions amb 11 morts. 2018 passarà a la història com un any climàticament abrupte. En el moviment ambientalista, però, les alteracions climàtiques brusques no sorprenen gens.

És tot un *buzzword* (paraula de moda), però “col·lapse” és també el concepte que designa un sentiment estès. Se’n sent a parlar cada vegada més, tant en política com en economia o en ecologia. Tota una sèrie de filòsofs i historiadors ja porten anys reflexionant-hi, sense trobar camins de sortida. Els models sobre el canvi climàtic no anuncien res de bo per al futur del planeta i l’esfondrament electoral de les opcions progressistes augmenta el pessimisme polític dels ecologistes. Era clar que havia d’aparèixer un nou “isme” en el mercat de les idees polítiques. El “col·lapsisme” és la tesi segons la qual la humanitat avança cap a la seva autodestrucció per falta de lucidesa ecològica i de gestió política dels riscos ambientals. En síntesi, els científics ens diuen que la civilització industrial ha fet aparèixer una nova era geològica, l’Era de l’Antropocè (un terme proposat l’any 2000 pel químic i premi Nobel Paul Crutzen), i ara el col·lapsisme anuncia els nostres errors de perspectiva i de gestió ambiental se’ns han girat en contra. Anem cap a la sisena gran extinció que ha conegut el planeta i per a molts la situació de caos ecològic ja resulta inevitable. Si els capellans d’altre temps amenaçaven amb les penes de l’infern, l’ecologisme més radical ens anuncia que, des d’un punt de vista planetari, l’acció humana està arribant al punt de no retorn.

Moltes societats riques del passat que van caure en la pobresa i es van esfondrar patien problemes mediambientals i demogràfics que contribuïren a la seva extinció. Els vikings van tenir problemes de destrucció del sòl, els maies de superpoblació, els castellsans de desforestació i d’emigració, el khmers de gestió de l’aigua, etc. La guerra de Síria, per exemple, ha tingut el seu origen en una sequera sense precedents a la regió, tot i que s’hauria gestionat de manera molt diferent amb un altre tipus de règim. En el món global els països pobres poden convertir-se en font de problemes insuportables per als països rics, com s’està demostrant cada dia a la frontera sud dels Estats Units, que reben autèntiques onades d’immigració il·legal des de fa molts anys. Si als problemes ambientals s’hi afegeixen els de governança, com passa en molt països africans i a Amèrica central, la situació es pot tornar molt complicada. La distribució de la riquesa és també una causa de desequilibris ecològics molt obvis.

L’alerta

El col·lapse està essent anunciat per tota una sèrie d’indicadors que convergeixen de manera inexorable. Hi ha minerals a punt d’esgotar-se (queda alumini per a 80 anys i plata per 20), el canvi climàtic converteix els estius en un infern i les nits tropicals (quan la temperatura no baixa de 20º) són cada cop més habituals. Les terres de sembrats, esgotades per un ús intensiu d’abonaments, es tornen cada cop menys productives. Els pols es desglacen. El mar s’escalfa, perd el seu oxigen i allibera gasos que destrueixen la capa d’ozó imprescindible per a la vida. La contaminació i les malalties degudes al nostre estil de vida i a la mala alimentació ens sotgen. La informàtica que ens havia de facilitar la vida, ens la complica i ens vigila com el Big Brother.

Però el col·lapse no es pot separar d'un context polític. Les institucions públiques democràtiques s'estan buidant arreu; la política s'allunya dels ciutadans i ens sentim desemparats davant les grans empreses. L'economia només veu el guany a curt termini i la legislació viu d'esquena a la ciència. Estem davant una crisi del concepte de futur. Ja ho va escriure John Maynard Keynes en 1923: "el llarg termini és una guia confusa per a la conjuntura. A llarg termini, tots estarem morts". Potser la paradoxal esperança és que ara el canvi climàtic afecta de ple l'economia i cada cop més grans empreses comencen a veure que la destrucció ambiental serà el pitjor negoci de la història. Fins i tot un "optimista" ecològic com el premi Nobel William Nordhaus dona per fet que una pujada de 6°C per l'escalfament global es tradueix en una pèrdua del 10% del PIB mundial. El col·lapsisme és una teoria amb un contingut emocional tan alt que fa difícil el judici seré. De fet, té un punt mil·lenarista i convida a plantejar-se l'estratègia per als "últims temps", pràcticament messiànics.

Dos fets paral·lels, i inevitablement implicats estan en la base de l'alerta per col·lapse: el pic del petroli i el canvi climàtic. Ningú no diu que el petroli s'hagi d'acabar, però cada vegada costa més extreure'l. Fa cent anys per aconseguir-ne cent barrils calia l'energia equivalent a un barril. Avui en calen 25, de manera que l'energia a part de ser bruta, es torna cada cop més cara. El canvi climàtic és, però, el temor més greu en vistes al pervenir de la humanitat. Posa en qüestió el futur de l'agricultura i accentua el perill dels gasos d'efecte hivernacle. Onades de calor alternades amb temporades de pluges devastadores marcaran l'oratge de les properes dècades. A més, el canvi climàtic fa escac sobre la configuració mateixa de la costa, que ja resulta un problema particularment complicat de gestionar a la Mediterrània. Però el canvi climàtics també porta de la mà canvis socials de difícil gestió. Una sèrie de petits col·lapses combinats poden acabar per transformar la geopolítica i onades d'immigració de sud a nord serviran per justificar a una evolució dels Estats actuals cap a l'autoritarisme, que ja s'està començant a produir. Penediu-vos, recicleu i adopteu l'estil de vida sostenible, perquè cada acció compta.

Els pensadors del col·lapse

Jared Diamond, geògraf i autor de *Comparing Human Societies* (2016) i, sobretot, del monumental *Col·lapse* (2005, un llibre de 745 pàgines!), i el filòsof francès Pablo Servigne són la punta de llança d'una moda intel·lectual que expressa el malestar ecològic i social dels nostres dies. Diamond considera que les societats humanes no només fracassen per ignorància i per impossibilitat de fer front a circumstàncies imprevistes. El col·lapse forma part de les lleis de la història. Són les petites circumstàncies inesperades les que inutilitzen les grans maquinàries. La desaparició dels insectes pol·linitzadors com a conseqüència de l'ús d'insecticides i la disminució cada cop més gran dels peixos comestibles a les nostres costes per la contaminació marítima no són el producte de cap conspiració estranya sinó de la pura i simple ignorància en la gestió. La història mostra que els imperis que han existit pateixen una intrínseca tendència a convertir-se en ineficients i cal comptar, també, amb la irracionalitat del poder polític (i religions) capaç de col·lapsar tot el que toca. Un tema que preocupa especialment el col·lapsisme és l'agricultura industrial i la ineficiència dels transports. Si demà els camioners fessin vaga, es paraltzessin totes les carreteres i no arribessin aliments frescos, a Barcelona o València es podria resistir un setge de quinze o vint dies. Però Londres o París no podien suportar una setmana o deu dies de desabastiment i Mèxic o Hong-Kong menys temps encara.

En resum, el col·lapsisme afirma que una sèrie d'esfondraments, parcials però interconnectats i que s'expressen en termes ecològics, però també culturals, estan posant en escac la civilització que coneixem. Síntomes socials que van de la crisi de la natalitat i la immigració descontrolada fins a la dictadura de les xarxes socials anuncien una fallida de civilització difícil de revertir sense

canvis que vagin més enllà de la política. Però quasi no queda temps per portar a la pràctica una transformació social amb criteris ecològics. “*No passarà tant de temps entre jo i el darrer home com ha passat entre jo i, posem per cas, Cristòfol Colom*”, ha escrit l'historiador de la ciència francès Pierre-Henri Castel en un assaig que està fent fortuna, *El mal que ve. Assaig precipitat sobre el finals dels temps*, publicat el setembre de 2018 a les molt catòliques edicions du Cerf. Castel no és qualsevol. Té un currículum de cap de recerca al CNRS, és estudiós de Hegel i professor a la Universitat de París. Pablo Servigne, per la seva banda, és enginyer agrònom va abandonar fa anys el món acadèmic i viu a pagès. En 2013 va presentar un informe sobre agricultura sostenible i crisis alimentàries al Parlament Europeu que va provocar un petit escàndol i acaba de publicar, amb altres autors, un llibre de gran èxit a França: “Una altra fi del món és possible” (Seuil).

L'Institut Momentum (<https://www.institutmomentum.org>, web en anglès i francès) fundat l'any 2011 al voltant del polític Yves Cochet, que havia estat ministre de medi ambient amb Lionel Jospin, és la incubadora organitzativa dels col·lapsistes. Els encanta explicar que la fundació de l'Institut es va produir exactament el dia abans de l'accident nuclear de Fukushima, un fet que, sens dubte, imprimeix caràcter. Esmenten Sèneca, a les *Cartes a Lucil*, per recordar amb el filòsof estoic que les coses humanes tendeixen per naturalesa a créixer lentament i a desfer-se de pressa. Per a ells, el col·lapse no és un error, sinó una característica inexorable de les coses humanes i, per tant, cal comptar-hi indefectiblement.

En filosofia, la tesi del col·lapse té un antecedent les teories de Denis de Rougemont (1906-1985), el pensador suís que va proposar el concepte d'“econacionalisme” i en l'Informe Meadows del 1972 al Club de Roma que, usant eines d'una informàtica que aleshores estava a les beceroles, va ser el primer a detectar el problema i a canviar consciències. Tot i que avui estiguin força oblidats fora del món acadèmic, Rougemont i l'Informe Medows són encara referències obligades. Cal dir que durant els primers vint-i-cinc anys des de la seva aparició cap ni una de les mesures que proposava l'informe es va portar a la pràctica. Però tot el que s'anunciava aleshores s'ha anat complint i ho ha fet al ritme previst. Bona part dels ideòlegs que porten anys treballant en el moviment ecologista català (Xavier Garcia, Santiago Vilanova, Pep Puig, o Miquel Coll d'Alemanys, que acaba de morir...) són un fruit d'aquell moment.

Dos filòsofs jueus alemanys que havien lluitat contra Hitler i contra la bomba atòmica, Hans Jonas (1903-1993) i Günther Anders (1902-1992), van reprendre la línia del pensament catastrofista cap a la dècada de 1970. Tots dos havien estudiat amb Heidegger i van estar molt vinculats a Hannah Arendt (Jonas va ser el seu primer xicot i Anders fou el primer marit de la filòsofa). L'experiència de la II Guerra Mundial i de la lluita contra la bomba atòmica els va portar a escriure en paral·lel, però a distància, tota una sèrie d'articles i llibres alertant de la crisi ecològica que entenien bàsicament com a crisi moral. *El principi de responsabilitat* de Jonas (1979) i *La Vista des de la Lluna* (1970) són obres de referència avui en qualsevol estudi sobre ètica aplicada. Però potser l'article acadèmic “col·lapsista” de més èxit en 2018 (el trobareu a la xarxa traduït al castellà) és el que ha publicat Douglas Rushkoff amb un títol molt llarg però molt clar: “La supervivència dels més rics i com maquinen abandonar el vaixell”. Hi explica una conferència que va fer sobre les conseqüències del canvi climàtic en un ressort de luxe per a milmilionaris i les preguntes que li van fer. Totes feien referència la dificultat per mantenir l'ordre i els privilegis en una situació de crisi. Rushkoff, que anuncia llibre per al mes de gener, és un membre de la New School de Nova York, és un dels tecnoutopistes més importants del món ara mateix i les preguntes que li feien els seus clients com a mínim criden l'atenció.

Per al col·lapsisme, la presidència de Donald Trump ha fet irreversibles les plagues bíbliques en la mesura que està eliminant totes les mesures de protecció mediambientals. No només les de l'època d'Obama, sinó les més tímides de governs anteriors. Amb Rússia, Turquia, el Brasil Austràlia i els Estats Units fora dels acords internacionals sobre el canvi climàtic qualsevol acció eficaç resulta molt difícil. La connexió entre Trump i l'oligarquia russa funciona com un rellotge quan es tracta de negar canvi climàtic. És fàcil ironitzar sobre la tendència de molts ecologistes al catastrofisme. L'historiador Timothy Snyder, per exemple, no para d'alertar sobre els perills polítics del que anomena "la teoria de la inevitabilitat" que desmobilitza. Al cap i a la fi, "There is no alternative", la famosa T.I.N.A., va ser la frase que Margaret Thatcher va fer servir en la dècada de 1980 per tirar endavant l'ofensiva neoliberal. Diuen els psicòlegs que la por bloqueja, més que no ajuda, a l'hora de resoldre els problemes. La perspectiva del col·lapse pot ser interessant si aconseguim mobilitzar les energies col·lectives necessàries per aturar-lo. I a la inversa pot instrumentalitzar-se per fer encara més fràgils les institucions democràtiques.

Una versió d'aquest text fou publicada a la revista EL TEMPS, 7 de gener 2019.